

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора
О.Д. Сафіна на дисертацію Сороки Олени Михайлівни
«Формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського
транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – психологія діяльності в
особливих умовах**

Дисертація Сороки Олени Михайлівни присвячена надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу внести вагомий вклад у вирішення актуальної науково-практичної проблеми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Важливою умовою ефективного функціонування морської галузі є функціонування системи морської освіти, яка покликана забезпечувати необхідний рівень професійної та психологічної підготовки майбутніх фахівців морського транспорту (моряків) відповідно до сучасних міжнародних вимог.

Зважаючи на зростання міжнародних вимог до якості навчання фахівців морського транспорту та на постійні прояви аварій і катастроф морського транспорту, підвищення якості їхньої професійної підготовки залишається надзвичайно актуальною потребою. Особливо така актуальність проявляється в необхідності вдосконалення професійно-психологічної підготовки моряків з метою забезпечення високого рівня їхньої психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях..

Автором дисертації в основному вірно визначено об'єкт, предмет, мету дослідження, а також наукові завдання. Ним гармонійно поєднано у психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що О.М. Сорокою в

основному правильно визначено наукову новизну отриманих результатів. Зокрема, нею уперше обгрунтовано можливість та доцільність застосування аутокомпетентнісного підходу як чинника підвищення ефективності професійно-психологічної підготовки майбутніх моряків у контексті формування у них на основі аутогенної саморегуляції психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях; теоретично обгрунтовано зміст програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях. Дисертанткою удосконалено змістове наповнення компонентів психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях (мотиваційно-когнітивний, емоційно-вольовий та операційний); наявні теоретико-методологічні підходи щодо ефективного формування та розвитку психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях із врахуванням вимог, що висувуються до особистості моряка як спеціаліста екстремального профілю. У роботі здобувачки подальшого розвитку набули: наукові уявлення про екстремальні ситуації професійної діяльності моряка; основні напрямки навчально-практичної роботи щодо аутокомпетентнісного формування психологічної готовності майбутніх моряків до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях (інтеграція комплексу фундаментальних і спеціальних професійних знань моряка разом із спеціальними психологічними знаннями; гуманізація та гуманітаризація морської освіти; індивідуалізація навчального процесу підготовки майбутніх фахівців морського транспорту).

Безперечним необхідно визнати і практичне значення одержаних результатів дослідження, яке полягає у розробці програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, а також у її практичному впровадженні в процес підготовки курсантів морського навчального закладу. Матеріали дослідження може бути використано у військово-морських та

морських навчальних закладах освіти. До цього ж слід зазначити, що основні результати автора дисертації з достатньою повнотою висвітлено у фахових виданнях.

У першому розділі – «Теоретичні основи психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях» автором розкрито результати теоретичного аналізу досліджень професійної діяльності фахівців морського транспорту як діяльності в екстремальних умовах, а також вимог, що висувуються до особистості моряка як спеціаліста екстремального профілю, визначено сутність, зміст та компоненти психологічної готовності фахівця морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Дисертантом з'ясовано, що до екстремальних ситуацій професійної діяльності моряка разом із сукупністю аварійних ситуацій на судні належать: загроза піратського полону, загроза терористичного акту, вплив небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного лиха. Саме тому важливою умовою забезпечення надійності професійної діяльності моряків є формування психологічної готовності фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях як важливої складової системи психологічного управління безпекою на морському транспорті.

Розвиток аутопсихологічної компетентності фахівців є основою формування їхньої психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, що дозволяє сформувати у них ефективну аутокомпетентнісну здатність до самокорекції, самоконтролю та саморегуляції. Така здатність до аутокомпетентнісної саморегуляції фахівця визначає високий рівень його психологічної готовності до ефективної самокерованої професійної діяльності в екстремальних умовах. Формування інтегративних аутопсихологічних новоутворень особистості моряка визначає його високу здатність до саморегуляції та самокорекції станів тривоги і страху перед ймовірними екстремальними ситуаціями професійної діяльності як складову психологічної готовності до різних екстремальних ситуацій. Психологічна готовність фахівця до діяльності в умовах екстремальних

аутогенному блокуванню розвитку негативних психічних станів.

У другому розділі – «Теоретичне та експериментальне обґрунтування шляхів і умов формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях» О.М. Сорокою у контексті аутокомпетентнісного підходу розкрито та обґрунтовано зміст пріоритетних напрямків роботи щодо формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях та сутність зовнішніх і внутрішніх умов забезпечення цього процесу у морському навчальному закладі, нею також визначено структуру, етапність та особливості форм реалізації програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

За результатами теоретичного дослідження здобувачкою з'ясовано зовнішні і внутрішні психолого-педагогічні умови забезпечення психологічної готовності майбутнього фахівця морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях на основі розвитку аутопсихологічної компетентності. Зовнішні умови об'єднано у три блоки: соціально-психологічний, психодіагностичний та індивідуально-психологічний. Внутрішніми умовами формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до екстремальних ситуацій автором визначено особистісний комплекс професійно-важливих рис, а також знань і практичних вмінь та навичок. Комплекс визначає структуру психологічної готовності із точки зору системного структурування аутопсихологічної компетентності (мотиваційно-когнітивний, емоційно-вольовий, операційний компоненти) на основі критеріїв психологічної готовності до екстремальних ситуацій професійної діяльності.

До внутрішніх, індивідуально-особистісних умов формування психологічної готовності до професійної діяльності також віднесено рефлексію професійного становлення, аутоідентифікацію із позитивними професійними мотивами та зразками діяльності; активний аутопсихологічний моніторинг внутрішньоособистісних суперечностей майбутнього моряка між

досягнутим і необхідним рівнями професійного становлення особистості.

За результатами дослідження автором дисертації розроблено програму формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, яка визначає надійність, ефективність і компетентність алгоритмів професійних дій майбутнього моряка в екстремальних ситуаціях на основі підвищення рівня його аутогенної здатності до саморегуляції. На основі підвищення рівня аутопсихологічної компетентності вона сприяє розвитку здатності до самокорекції, самоконтролю, саморегуляції майбутніх моряків як показників їхньої психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях. Загальна структура програми містить три послідовних етапи формування психологічної готовності майбутніх моряків на основі розвитку аутопсихологічної компетентності в процесі професійної підготовки, контроль 18 критеріїв психологічної готовності під час реалізації навчальних та практичних заходів. Етапи авторської розробки мають свою конкретну мету і своє змістовне наповнення.

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях» О.М. Сорокою обгрунтовано методику експериментальної перевірки ефективності авторської програми, а також здійснено аналіз та інтерпретацію результатів експериментального дослідження.

Для перевірки ефективності програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях для контролю динаміки змін психологічної готовності було визначено адекватні завданням експерименту психодіагностичні методики (методика «МАС» М. Кубишкіна, методика «Мотивація особистості до уникнення невдач» Т. Елерса, методика діагностики імпульсивності/рефлексивності Дж. Кагана, опитувальник тривожності Спілберга-Ханіна, методика діагностики психічних станів Г. Айзенка, тест-опитувальник вольової саморегуляції А. Зверкова-

Є. Ейдмана, методика FPI (Фрайбурзький опитувальник), методика «Здатність самоуправління» М. Пейсахова, методика виявлення стилю саморегуляції Г. Пригіна, тест життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. Леонтєва, тест на оцінку аутопсихологічної компетентності Л. Степної).

Апробація програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях засвідчила її ефективність, що уможливило її застосування у морських навчальних закладах відповідно до сучасних вимог Міжнародної Конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти. Аналіз результатів експериментального дослідження, отриманих під час практичної реалізації авторської програми та опрацьованих методами математичної статистики надає можливість зробити висновок про її ефективність. При дослідженні характеру статистичного зв'язку між показниками отримані результати експерименту статистично достовірно ($p \leq 0,05$) свідчать про доцільність застосування аутокомпетентнісного підходу для ефективного формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до екстремальних ситуацій професійної діяльності. Сформована на аутокомпетентнісній основі ефективна здатність майбутнього моряка до аутогенної саморегуляції, самоконтролю та самокорекції визначає високий рівень забезпечення психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Змістовність програми формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях визначено на основі підвищення рівня аутопсихологічної компетентності майбутніх моряків щодо розвитку аутогенної самокорекції (саморегуляції) тривоги та страху перед ймовірними фаховими екстремальними ситуаціями. На основі обґрунтування характеристик, можливостей та переваг комплексної методики аутогенного тренування, яку подано в авторській програмі, опрацьовано практичні рекомендації щодо самостійної підготовки майбутніх моряків до екстремальних ситуацій.

Практичні рекомендації визначено з урахуванням можливостей ефективного навчального засвоєння комплексної методики аутогенної саморегуляції і для її самостійного ефективного застосування в професійній діяльності моряків. Із цією метою підібрано комплексні вправи для загального заспокоєння, досягнення тренованої м'язової релаксації, а також для зміцнення емоційно-вольової сфери.

У цілому зазначимо, що дисертантом у роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, послідовно та неухильно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних засад, розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому, доведення їх здійснюється автором з належною доказовістю і послідовністю. Разом з тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. На нашу думку, наукове завдання дослідження має фокусуватися не на процесі (дослідження...), а на результаті - визначенні пріоритетних напрямків та умов формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях.

2. Об'єктом дослідження мав би бути не процес (формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності), а власне психологічний феномен, тобто сама психологічна готовність майбутніх фахівців морського транспорту до професійної діяльності.

3. Гіпотеза дослідження мала б бути сформульована більш однозначно. Так, у першій її частині не зовсім зрозумілим є те, що має автор, коли веде мову про розвиток здатності до психологічної саморегуляції на внутрішньоособистісному рівні. Хоча друга частина цієї ж гіпотези базується на припущенні не розвитку цієї здатності, що логічно б очікувати, а використанні методів аутопсихологічної саморегуляції, що є не тотожним. Краще б було на початку гіпотези задекларувати, що основу формування психологічної готовності майбутніх фахівців морського транспорту до

професійної діяльності в екстремальних ситуаціях складає розвиток у них аутопсихологічної компетентності.

4. Назва пп. 1.3 – «Компоненти психологічної готовності фахівця морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях» є значно вужчою за її зміст, краще його було б викласти як «Сутність, зміст та структура психологічної готовності фахівця...» і візуалізувати її компонентний склад у відповідному рисунку. Запропонована ж автором редакція сприймалася б цілком логічно лише тоді, якщо б попередній підпункт було присвячено операціоналізації поняття «психологічна готовність фахівця морського транспорту до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях».

5. Цілком логічним було б поєднати перше і друге завдання дослідження, оскільки друге є вужчим за перше, а останнім додатково сформулювати «розробка практичних рекомендацій майбутнім фахівцям морського транспорту щодо самокорекції тривоги та страху перед ймовірними екстремальними ситуаціями професійної діяльності».

6. Додаткової аргументації потребує обґрунтування доцільності використання психодіагностичних методик саме після завершення 1-2-го етапів програми (теоретичного блоку), а не після завершення плавальної практики, разом з авторською анкетною і методикою оцінки аутопсихологічної компетентності Л. Степнової.

7. Не зважаючи на достатньо презентабельний склад першоджерел, використаних дисертанткою, залучення до теоретико-методологічного аналізу праць М.Й. Варія, С.А. Мула, О.Р. Охременко та інших відомих постатей у широких колах психологічної спільноти, поза її увагою опинилися українські автори, наукові доробки яких могли б статися у нагоді (В.М.Юрченко - теоретико-методологічні засади дослідження психічних станів людини, Л.І. Мороз - теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу, а також із проблематики надійності фахівців екстремальних професій (Ю.А.Галімов, С.Ю. Лебедєва, Д.В. Малєєв) та ін.

Висновки. Загалом представлено до захисту дисертаційне дослідження є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати, які у сукупності є суттєвими для розвитку психології діяльності в особливих умовах. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 19.00.09 – психологія діяльності в особливих умовах. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Оформлення дисертації та автореферату, у цілому, відповідає встановленим ДАК Міністерства освіти і науки України вимогам. Дисертація Сороки Олени Михайлівни містить результати проведених нею особисто досліджень та є самостійною науковою працею, яка за актуальністю теми, а також внеском у науку, ступенем новизни й обґрунтованості відповідає вимогам чинного порядку присудження наукових ступенів, а її автор може претендувати на присудження йому наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

доктор психологічних наук, професор

 О.Д. Сафін

« 12 » 11 2018 року

Ректор університету

 О.І. Безродний